

Тетяна ЛАДИЧЕНКО,
Тамара БАККА,
Яніна КАМБАЛОВА

Становлення системи громадянської освіти в Україні: досвід та перспективи

Процес становлення системи громадянської освіти в Україні відбувається впродовж останнього десятиріччя. За цей час маємо значний теоретичний та практичний доробок. Зокрема, розроблені концептуальні документи, новий Державний стандарт та програми для 12-річної школи; напрацьована певна правова база, запроваджені нові технології навчання громадянської освіти, що сприяють формуванню громадянської компетентності молодой людини. За десятиріччя різними колективами авторів створено декілька цікавих навчально-методичних комплексів з громадянської освіти.

Цей досвід сприяє практичному втіленню національної стратегії навчання і виховання підростаючого покоління в Україні, впровадженню нової освітньої парадигми, спрямованої на всебічну підготовку молодой людини до життя в полікультурному, швидкоплинному, політично й соціально неврвненоваженому світі, що все більше глобалізується.

Україна є складовою цього процесу і не може відокремити своїх громадян від загальноосвітніх тенденцій. Одним із найважливіших завдань сучасної педагогіки є адаптація молоді до реалій сьогодення, розуміння нею свого місця в цьому бурхливому житті, соціалізація особистості різноманітними засобами, формування в неї демократичної громадянськості, що започатковується ще у школі. Тому проблема громадянської освіти та виховання є надзвичайно актуальною не лише для України, а й для провідних країн світу.

Одна з ключових категорій громадянської освіти — поняття «громадянськість», що становить великий інтерес як для вітчизняних, так і для зарубіжних науковців. Зокрема, у Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, розробленої АПН України, поняття «громадянськість» визначається як духовно-моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, що зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни [1].

Водночас європейські фахівці застосовують багатовимірний підхід до визначення суті громадянськості.

Як сказано в концептуальному документі «Жити і вчитися демократії», прийнятому Радою Європи 1 грудня 2004 р. у зв'язку з оголошенням 2005 року — роком громадянської освіти: «Громадянськість є не тільки юридичним і політичним, а й всезагальним поняттям. З одного боку, під громадянськістю розуміють, що всі громадяни, як жінки, так і чоловіки, повинні повною мірою користуватися правами людини і відчувати свою захищеність з боку демократичного суспільства. З іншого, громадянськість та-

кож означає, що кожний має прилучатися до справ, які стосуються життя суспільства, і протягом усього життя діяти як активний та відповідальний громадянин, який поважає права інших» [2].

Ураховуючи необхідність використання усіх чинників впливу на формування демократичної громадянськості шкільної молоді, потрібно створити цілісну систему підготовки вчителів з громадянської освіти.

Важливу місію у підготовці вчителів України до викладання курсу громадянської освіти взяв на себе проект «Громадянська освіта — Україна», який виконується компанією Cambridge Education за підтримки МОН України і фінансується Європейським Союзом.

На думку авторів проекту, в системі освіти України слід створити сприятливе середовище для навчання окремих предметів, так і в позакласній діяльності. Треба також подбати про дітей з особливими потребами, залучити їх до активного шкільного життя і, по можливості, навчити захищати свої права та свободи.

Робоча група проекту з підготовки вчителів, яка складається з методистів обласних ІППО, розробила 8-годинний модуль наскрізної громадянської освіти для навчальних програм, які пропонується вивчати вчителям усіх спеціальностей, котрі проходять курси підвищення кваліфікації.

Такий досвід в окремих областях України вже є, його узагальнили, виокремили найважливіші проблеми, на яких передусім зосередити увагу вчителів-предметників, запропонували конкретні практичні завдання. В першу чергу, вчителі різних шкільних дисциплін мають:

- ознайомитись з метою і завданнями громадянської освіти та світовим і національним досвідом її втілення;
- поглибити й систематизувати основні знання про демократію та її переваги як суспільного устрою;
- усвідомити громадянськості потенціал змісту навчальних предметів та розвитку умінь його реалізації;
- сприяти формуванню громадянських компетентностей учнівської молоді.

Після обговорення і затвердження громадянськості модуля відбудеться його апробування в пілотних для проекту «Громадянська освіта — Україна» областях (Херсонській, Вінницькій, Волинській) та м. Києві, з подальшою імплементацією до навчальних програм, курсів підвищення кваліфікації всіх педагогічних працівників у ІППО.

Наступним кроком у розбудові системи громадянської освіти в Україні буде підготовка саме вчителів громадянської освіти. Для цього в ІППО буде введено спеціальні 72-годинні курси для вчителів з

базовою історичною або правознавчою освітою. Після їх закінчення вчителі отримують сертифікат з правом викладати навчальний предмет «Громадянська освіта».

При вивченні курсу значна увага приділяється сучасним інтерактивним методикам, оскільки специфіка уроків з громадянської освіти полягає в активній діяльності учнів на всіх етапах. Саме на цих уроках учні мають навчитися працювати в парах та малих групах, вислуховувати один одного, відстоювати власні думки, поважаючи водночас право іншого на його точку зору, презентувати результати своєї співпраці, аналізувати й узагальнювати набутий досвід. Ціннісні установки, що у них сформуються, повинні знайти відображення в тих проєктах, які виконуватимуться під час навчання.

А навчати цьому вчителів мають підготовлені тренери-викладачі ІППО. Проєкт «Громадянська освіта — Україна» передбачає проведення для них низки підготовчих семінарів та конференцій.

20 вересня 2006 р. у Києві на базі Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова у партнерстві з компанією Cambridge Education та Міністерством освіти і науки України відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Підготовка вчителів у галузі громадянської освіти: питання і виклики». В роботі конференції взяли участь провідні фахівці в галузі громадянської освіти і підготовки педагогічних кадрів ВНЗ та ІППО України.

З доповідями виступили: **Кріс Уоллер**, консультант і керівник напряму підготовки та підвищення кваліфікації вчителів Асоціації викладання громадянської освіти (Велика Британія); **Девід Ройл**, міжнародний керівник команди проєкту «Громадянська освіта — Україна»; **Ярослав Калоус**, міжнародний експерт з підготовки та підвищення кваліфікації вчителів проєкту «Громадянська освіта — Україна»; **Раїса Євтушенко**, головний спеціаліст департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України; **Володимир Даниленко**, начальник відділу педагогічної освіти і освіти дорос-

лих Інституту інноваційних технологій та змісту освіти МОН України; **Володимир Бех**, перший проєктор НПУ ім. М. П. Драгоманова; **Тетяна Ладиченко**, національний експерт з підготовки і професійного вдосконалення вчителів проєкту «Громадянська освіта — Україна».

Учасники конференції ознайомилися з міжнародним і вітчизняним досвідом запровадження громадянської освіти в систему освіти України, обговорили основні проблеми підготовки та професійного вдосконалення вчителів.

Логічним продовженням обговорення цього питання став Всеукраїнський науково-практичний семінар «Підготовка вчителів у галузі громадянської освіти. Презентація навчальних програм», який відбувся в Ялті 26 — 28 вересня 2006 р.

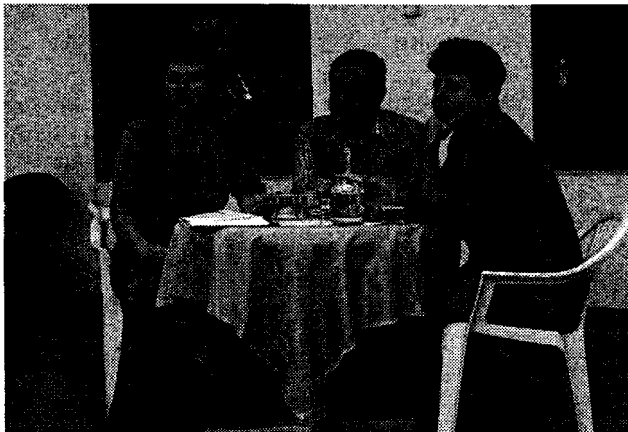
У роботі семінару взяли участь керівники проєкту «Громадянська освіта — Україна»: **Ярослав Калоус**, міжнародний експерт з підготовки та підвищення кваліфікації вчителів проєкту; **Раїса Євтушенко**, головний спеціаліст департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України; **Тетяна Ладиченко**, національний експерт з підготовки і професійного вдосконалення вчителів проєкту; члени робочих груп проєкту: **Ольга Магдик**, **Людмила Дух**, **Ніна Сірик**, **Ганна Михайлович**, **Тетяна Асланова**, **Тамара Бакка**; методисти з історії та правознавства ІППО України.

Головними питаннями обговорення учасників семінару стали 8-годинна [3] та 72-годинна програми підготовки вчителів з громадянської освіти [4]. Зокрема, 72-годинна навчальна програма для курсів підвищення кваліфікації включає три модулі:

- *професійний*, що охоплює проблеми чинного законодавства з освіти, сучасної дидактики, інноваційної діяльності та пояснює психолого-педагогічні вимоги до організації навчального процесу;

- *фаховий* — складається з теоретичного та методичного блоків;

- *аналітично-контролюючий*, який передбачає вхідне та вихідне комплексне тестування із використанням західного педагогічного досвіду. Для

Тетяна Ладиченко, Ярослав Калоус, Раїса Євтушенко під час обговорення в роботі семінару. Ялта, 26—28 вересня 2006 р.

Учасники семінару «Підготовка вчителів у галузі громадянської освіти» на гостині в Лівадійській школі

України це новація, оскільки оцінюватимуться не стільки знання, скільки набуті вміння, діяльнісний компонент, сформованість ціннісних установок і переконань [4].

Мета цих програм — підготовка педагогів до викладання навчального предмета «Громадянська освіта» та реалізація громадянсько-орієнтованого потенціалу всіх складових освітньої галузі «Суспільствознавство».

Учасники семінару ознайомилися зі світовим, європейським та національним досвідом запровадження громадянської освіти у школах, практикою підготовки педагогів-суспільствознавців у системі післядипломної професійної освіти. Значну увагу було приділено реалізації особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів до навчання дорослих, використанню педагогами інноваційних освітніх технологій, створенню умов для набуття учителями досвіду громадянської дії, демократичної поведінки та конструктивної взаємодії.

Таким чином, створення розгалуженої системи підготовки і перепідготовки вчителів громадянської освіти на сучасному етапі є важливою віхою в розбудові громадянського суспільства в Україні. Серед основних завдань, що стоять перед системою

вищої педагогічної освіти, важливе місце посідає оптимальне поєднання теоретичних знань і творчих здібностей учителів з громадянської освіти, які після закінчення ВНЗ могли б самостійно підвищувати рівень своєї освіченості і професійної підготовки, знаходити принципово нові шляхи розв'язання проблем науки й практики, вільно орієнтуватися в потоці наукової, художньої та суспільно-політичної інформації, а також виховання високоосвіченого авторитетного вчителя — носія світоглядної й громадської культури. Адже вчителі несуть особисту відповідальність за виховання нового покоління громадян на засадах загальнолюдських та демократичних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція громадянської освіти в Україні // Інф. бюл. «Освіта для бюрократії в Україні». — Вип. 2. — Жовтень 2000. — С. 1—7.
2. Європейський рік громадянської освіти 2005: Концепція. — Страсбург, 1 грудня 200 р.
3. Громадянсько-орієнтований модуль навчальних програм курсів підвищення кваліфікації післядипломної педагогічної освіти (8 годин).
4. Програма для слухачів курсів підвищення кваліфікації за напрямом «Громадянська освіта» (72 години).

Події минулого стають уроками життя (V Всеукраїнський конкурс учнівських пошукових робіт «Слідами історії»)

Петро КЕНДЗЬОР

«Дорогі друзі, у всіх вас є вже певні знання, ви вже вмієте щось робити, берете участь у важливих подіях, можете дати власну оцінку тому чи іншому суспільному явищу. Вас уже інколи називають дорослими. А що попереду? У кожного свої мрії, сподівання. Хтось прагне отримати омріяну професію, мати надійних друзів, допомагати своїм батькам, улаштувати особисте життя. У вас гарний час для здійснення задуманих справ. І назва у нього гарна — молодість.»

Бути молодим — це знати, що все у тебе попереду і ти зможеш зробити ще багато добрих справ, усе буде обов'язково добре. Згадайте, з якою теплою згадують люди літнього віку про свою молодість: «Коли я ще був молодим! Молодь у наші часи (наш час) була зовсім іншою, ніж тепер... Такого колись собі ніхто не міг дозволити». Досить часто ми є свідками таких міркувань. Взаємовідносини поколінь — це вічна проблема історії людства. Старші повчають молодших, бо вважають себе досвідченішими, молодші ж, у свою чергу, вважають себе кмітливішими та прагматичними. Досить часто непорозуміння між поколіннями створюють різноманітні проблеми.»

І ми ставимо собі запитання: «Чи розуміють мене у моїй сім'ї?». А чи розуміємо ми людей старшого покоління, молодість яких пройшла двадцять, п'ятдесят років тому і більше? Чи зможемо ми відкрити для себе духовний світ молодої людини, яка жила, наприклад, на початку ХХ століття чи двісті років тому?»

Сучасні професійні історики не завжди наважуються це робити, тому що дорослим зазвичай дуже важко уявити та відчувати реальне життя молодої людини у той чи інший час. І тому ми звертаємося до школярів України з проханням допомогти дослідити молоді роки ваших ровесників у різні історичні періоди.»

Саме такими словами Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» закликала рік тому школярів України взяти участь у V Всеукраїнському конкурсі учнівських пошукових робіт «Слідами історії» на тему: «Молодь в історії. Молодь сьогодні». Конкурс проводився впродовж 2005/2006 н. р. за сприяння Міністерства освіти і науки України.

Надзвичайно цікаві матеріали конкурсу свідчать про дуже відповідальну й копітку роботу школярів із різних регіонів України над історичним дослідженням.

Тема конкурсу стала близькою та цікавою для її учасників, адже була можливість не лише розпитати про молоді роки своїх родичів, знайомих, односельчан, а й створити цілісну картину особливостей